Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

УДК 342.722.1:94(477)

Демків Роман Ярославович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ
Demkiv Roman
PhD in Law, Associate Professor
Department of General Legal Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0003-3867-7968

Тополевський Руслан Богданович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
Topolevskyi Ruslan
PhD in Law, Associate Professor
Department of Theory, History, and Constitutional Law
Educational and Scientific Institute of Law and Law Enforcement
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9983-3322

ПОЗБАВЛЕННЯ МАЙНА ЯК ФОРМА РЕПРЕСІЇ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ
PROPERTY DEPRIVATION AS A FORM OF REPRESSION BY THE COMMUNIST TOTALITARIAN REGIME

Анотація. *Вступ. Стаття присвячена аналізу правових проблем, пов'язаних із виплатою компенсацій та поверненням майна особам, репресованим комуністичним тоталітарним режимом у 1917–1991 роках. У роботі досліджується історико-правова природа позбавлення майна як системного інструменту державного терору, спрямованого на ліквідацію економічної незалежності громадян. Авторами детально розглянуто основні форми майнової репресії: націоналізацію, експропріацію, конфіскацію за рішеннями позасудових органів, розкуркулення та вилучення цінностей під час обшуків. У статті акцентується увага на тому, що майновий терор виступав не лише економічною санкцією, а й формою непрямого фізичного терору, що призводило до «соціальної смерті» мільйонів людей.*

Особливу увагу приділено аналізу сучасної нормативно-правової бази України, зокрема Закону «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» у редакції 2018 року та Постанови Кабінету Міністрів України № 535 від 2021 року. Досліджено процесуальну роль Національної та регіональних комісій з реабілітації у встановленні фактів вилучення майна та підготовці висновків для виплат.

Мета. Дослідження правової природи позбавлення майна як специфічної форми репресій комуністичного тоталітарного режиму, а також аналіз сучасного стану та проблем реалізації права реабілітованих осіб на компенсацію в Україні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти, профільне законодавство про реабілітацію; 2) наукові праці провідних істориків та правознавців, що досліджують проблеми тоталітаризму та реституції.

В процесі написання статті було використано наступні наукові методи: 1) історико-правовий метод; 2) формально-логічний та

догматичний методи; 3) порівняльно-правовий метод; 4) системно-структурний метод.

Результати. За результатами дослідження виявлено ключові бар'єри, що заважають ефективній реституції: критичний брак архівних документів (інвентарних описів, протоколів вилучення), складність доведення права спадкування на активи розкуркулених селян, а також невідповідність розмірів державних компенсацій реальній ринковій вартості втрачених активів.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується вдосконалення процедур доказування через запровадження презумпції достовірності свідчень у разі втрати архівів та розробку спеціальних механізмів повернення інтелектуальної та культурної власності. Стаття має практичне значення для юристів, істориків та правозахисників, які займаються питаннями перехідного правосуддя та відновлення історичної справедливості.

Ключові слова: *реабілітація, репресії, конфіскація, розкуркулення, експропріація, націоналізація, компенсація, майно, реституція, Національна комісія з реабілітації.*

Summary. *Introduction. The article analyzes the legal issues associated with the payment of compensation and the return of property to persons repressed by the communist totalitarian regime between 1917 and 1991. The study explores the historical and legal nature of property deprivation as a systemic tool of state terror aimed at eliminating the economic independence of citizens. The authors examines in detail the primary forms of property repression: nationalization, expropriation, confiscation by the decisions of extrajudicial bodies, dekulakization, and the seizure of valuables during searches. The article emphasizes that property terror served not only as an*

economic sanction but also as a form of indirect physical terror, leading to the «social death» of millions of people.

Particular attention is paid to the analysis of Ukraine's current regulatory framework, specifically the Law «On the Rehabilitation of Victims of Repressions of the Communist Totalitarian Regime of 1917–1991» (as amended in 2018) and the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 535 of 2021. The study investigates the procedural role of the National and Regional Commissions for Rehabilitation in establishing the facts of property seizure and preparing findings for subsequent payments.

Purpose. To investigate the legal nature of property deprivation as a specific form of repression by the communist totalitarian regime, as well as to analyze the current state and problems of implementing the right of rehabilitated persons to compensation in Ukraine.

Materials and Methods. The research materials include: 1) regulatory acts, specialized legislation on rehabilitation, and civil and criminal legislation of the Ukrainian SSR and modern Ukraine; 2) scholarly works of leading historians and legal scholars researching the problems of totalitarianism and restitution. The following scientific methods were used in the research process: 1) historical-legal method; 2) formal-logical and dogmatic methods; 3) comparative-legal method; 4) systematic-structural method.

Results. The study identifies key barriers hindering effective restitution: a critical lack of archival documents (inventory lists, seizure protocols), the complexity of proving inheritance rights to the assets of dekulakized peasants, and the discrepancy between state compensation amounts and the actual market value of lost assets.

Discussion. Further research proposes improving evidentiary procedures by introducing a presumption of credibility for testimonies in cases where archives are lost and developing special mechanisms for the return of intellectual and cultural property. The article is of practical value for lawyers,

historians, and human rights defenders involved in transitional justice and the restoration of historical justice.

Key words: *rehabilitation, repressions, confiscation, dekulakization, expropriation, nationalization, compensation, property, restitution, National Commission for Rehabilitation.*

Постановка проблеми. Панування комуністичної тоталітарної системи на теренах України в період 1917–1991 років характеризувалося всеосяжним контролем держави над усіма сферами суспільного життя та системним нищенням національних інституцій. Приватна власність розглядалася не лише як економічна категорія, а як ідеологічна перешкода на шляху до повного одержавлення суспільства. Позбавлення майна (експропріація, розкуркулення, конфіскація) стало однією з наймасовіших та найжорсткіших форм репресій, оскільки воно було спрямоване в основу автономії особистості – її матеріальну базу. Для радянської влади вилучення майна було не просто санкцією, а інструментом соціальної інженерії, спрямованим на перетворення самодостатніх верств населення, зокрема українського селянства та інтелігенції, на повністю залежний від держави пролетаріат.

Репресивна політика щодо майна в УРСР мала системний та стратегічний характер. У сільському господарстві вона втілювалася через політику «ліквідації куркульства як класу», що супроводжувалася не лише вилученням реманенту та худоби, а й депортацією цілих родин. У кримінальному судочинстві конфіскація майна стала обов'язковим доповненням до розстрільних вироків та термінів у таборах за «антирадянську діяльність», що фактично розширювало коло жертв на членів сім'ї засудженого, залишаючи їх без засобів до існування. Таким чином, майнова репресія була формою непрямого фізичного терору, що призводила до виснаження, голоду та соціальної смерті мільйонів людей.

З набуттям Україною незалежності питання реабілітації жертв репресій та відновлення їхніх порушених прав набуло особливої гостроти. Однак, незважаючи на прийняття Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», правові механізми відшкодування саме майнової шкоди залишаються найбільш суперечливими та недосконалими. Сьогодні існує глибокий розрив між офіційним визнанням особи «репресованою» та реальною можливістю отримати компенсацію за конфісковані активи (будинки, землі, підприємства).

Актуальність дослідження правових аспектів позбавлення майна як форми репресій зумовлена необхідністю подолання термінологічної невизначеності та бюрократичних перепон, що заважають повноцінному відновленню історичної справедливості. Брак чітких юридичних процедур реституції або адекватної компенсації за майно, вилучене позасудовими органами, свідчить про незавершеність даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання позбавлення майна як інструменту тоталітарного терору в Україні тривалий час розглядалося переважно в історичному контексті. Проте після реформи законодавства у 2018 році акцент досліджень змістився у площину практичної реабілітації та правової відповідальності держави.

Теоретичне підґрунтя для розуміння майнового пограбування як складової геноциду було закладене ще у класичній праці Лемкіна Р. [1]. Фундаментальне значення для розуміння природи майнового терору мають праці Кульчицького С. В., який доводить, що позбавлення селянства засобів виробництва (розкуркулення) було не лише економічним кроком, а стратегічною прелюдією до фізичного винищення нації через руйнування її економічного базису [2].

Процесуальну сторону майнового терору та технологію діяльності каральних органів ґрунтовно дослідив Шаповал Ю. І. [3]. У цьому ж

контексті Білокінь С. І. розглядає вилучення майна під час обшуків як метод фізичного та морального пригнічення інтелігенції [4], а Рубльов О. С. аналізує, як радянська «правова система» легітимізувала конфіскації через вироки «трійок», надаючи актам масового грабунку форми законності [5].

Регіональні аспекти та нові хвилі репресій деталізовані у працях Романець Н. Р. та Адамовича С. В. Романець Н. Р. на прикладі боротьби зі «шкідництвом» в аграрному секторі (1937–1938 рр.) розкриває механізм легітимізації конфіскацій уже після завершення масового розкуркулення [6]. Адамович С. В. у своїх останніх дослідженнях аналізує розкуркулення як акт економічного геноциду на західноукраїнських землях, а також висвітлює практичні проблеми і виклики формування сучасної нормативно-правової бази реабілітації [7].

Сучасний правовий вимір проблеми, зокрема механізми реституції та цивільної відповідальності держави, представлений у колективній праці Хатнюк Н. С., Біловус Л. І., Хомотюк О. Є. та інших. Автори акцентують увагу на порівняльному аналізі українського та європейського досвіду, вказуючи на обмеженість вітчизняного підходу до відновлення майнових прав. Ґрунтовно аналізують суперечності між законодавчими гарантіями та реальною практикою виплат компенсацій прав реабілітованих осіб [8].

Водночас, попри значний масив наукових напрацювань, залишається недостатньо дослідженою правова природа майнового позбавлення як автономної, інструментальної форми репресій, яка часто існувала поза межами офіційного переслідування.

Мета статті дослідження правової природи та механізмів позбавлення майна як специфічної, інструментальної форми репресій комуністичного тоталітарного режиму на теренах України у 1917–1991 роках, а також критичний аналіз сучасного стану, правових колізій та

практичних бар'єрів, що виникають у процесі реалізації права реабілітованих осіб на майнову компенсацію чи реституцію.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти, профільне законодавство про реабілітацію; 2) наукові праці провідних істориків та правознавців, що досліджують проблеми тоталітаризму та реституції.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: 1) історико-правовий метод; 2) формально-логічний та догматичний методи; 3) порівняльно-правовий метод; 4) системно-структурний метод.

Виклад основного матеріалу. Проблема компенсації та повернення майна реабілітованим особам в Україні є однією з найбільш суперечливих ділянок перехідного правосуддя. Хоча держава на декларативному рівні визнала незаконність вилучення активів, практична реалізація прав громадян стикається з серйозними перешкодами, що зумовлені як специфікою радянських репресій, так і недосконалістю сучасної процедури.

Правовою основою для виплати компенсації, повернення майна вилученого через репресії комуністичного тоталітарного режиму або відшкодування його вартості реабілітованим особам є:

1) Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» від 17 квітня 1991 року;

2) Положення «Про Національну комісію з реабілітації» затвердженого наказом Міністерства культури України 25 жовтня 2018 року № 926;

3) Типове положення «Про регіональну комісію з реабілітації» затвердженого наказом Міністерства культури України 25 жовтня 2018 року № 926;

4) Положення «Щодо виплати компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим особам» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 535.

Прийняття Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» від 17 квітня 1991 року (особливо в редакції 2018 року) стало фундаментальним переломом у підходах до майнової реабілітації. Якщо раніше держава фокусувалася на символічному визнанні провини, то нинішнє законодавство закладає правову основу для матеріального відновлення справедливості. Пункт 13 ст. 2 закону передбачає такі шляхи позбавлення майна (як форми репресії комуністичного тоталітарного режиму): націоналізації; експропріації; конфіскації за рішенням або вироком репресивного органу; розкуркулення; вилучення репресивним або іншим органом під час здійснення обшуку [9].

Націоналізація майна в умовах тоталітарного режиму не була просто економічною реформою, вона виступала як фундаментальний інструмент державного терору. Через ліквідацію права приватної власності режим досягав своєї головної мети – повної атомізації суспільства та перетворення кожної особи на ресурс, цілком залежний від державної розподільчої системи. Націоналізація проводилася не через цивільно-правові угоди з компенсацією, а через насильницьке вилучення.

Експропріація майна в контексті тоталітарних режимів – це система примусового, безоплатного та позасудового вилучення власності, яка використовувалася як інструмент політичного терору. У науковій літературі експропріацію часто розглядають як частину геноцидних практик [10]. Позбавлення селянина землі та реманенту в аграрному суспільстві було рівнозначне смертному вироку, оскільки людина втрачала єдине джерело їжі. Кульчицький С. В. детально описує, як вилучення майна та продуктів харчування (експропріація) перетворилося з економічного інструменту на інструмент фізичного знищення. Він

обґрунтовує, що позбавлення селянина засобів виробництва було першим етапом геноцидного процесу [2, с. 238]. Хоча в контексті радянських репресій націоналізація та експропріація часто вживаються як синоніми (оскільки обидва означали відбирання майна), з юридичної точки зору між ними є суттєва різниця у масштабах, правовій природі та цілях.

Конфіскація майна за рішенням або вироком репресивного органу в період 1917–1991 років в Україні була однією з найпоширеніших форм індивідуальних репресій. Вона мала на меті не лише економічне покарання особи, а й повну маргіналізацію її родини, позбавлення їх будь-яких ресурсів для існування та соціального протесту. На відміну від демократичного судочинства, де конфіскація є наслідком доведеного економічного злочину, у радянській системі вона була ідеологічним доповненням до політичного вироку

Розкуркулення (ліквідація куркульства як класу) – це одна з наймасштабніших та найжорстокіших форм репресій комуністичного тоталітарного режиму, що була спрямована на нищення приватного власника на селі, ліквідацію економічного фундаменту української нації та примусове заганяння селян до колгоспів. На відміну від індивідуальної конфіскації, розкуркулення мало характер масової позасудової репресії. воно базувалося не на законах, а на адміністративних директивах

Вилучення майна під час обшуку було однією з найпідступніших форм репресій, оскільки воно поєднувало в собі психологічний тиск, економічне пограбування та знищення інтелектуального спадку особи. На відміну від офіційної конфіскації за вироком суду, вилучення при обшуку часто мало характер неконтрольованого грабунку, що відбувався ще до встановлення будь-якої провини. Обшук у радянській репресивній практиці (особливо в період «Великого терору») формально регулювався кримінально-процесуальними кодексами, але фактично здійснювався з масовими порушеннями. Шаповал Ю. І. детально описує процеси обшуків

та арештів інтелігенції. Наводить приклади того, як вилучення приватних архівів та бібліотек використовувалося для створення фальсифікованих звинувачень [3, с. 125]

Положення про Національну комісію з реабілітації, затверджене наказом Міністерства культури України від 25 жовтня 2018 року № 926, є ключовим підзаконним актом, який перетворив декларативні норми Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» на дієвий процесуальний механізм. Саме цей документ врегулював відносини між громадянином і державою щодо відновлення майнових та цивільних прав. До 2018 року питання реабілітації вирішували переважно суди або органи прокуратури, які часто керувалися застарілими радянськими підходами. Згідно п. 2 положення «Про Національну комісію з реабілітації» Національна комісія приймає рішення про визнання (відмову у визнанні) осіб реабілітованими або потерпілими від репресій [10].

Типове положення «Про регіональну комісію з реабілітації», затверджене тим самим наказом Міністерства культури України № 926, має фундаментальне значення для практичної реалізації майнових прав репресованих. Якщо Національна комісія є органом, що приймає фінальне рішення, то у Регіональній комісії відбувається безпосередня робота з доказами позбавлення майна. Положення закріпило створення комісій при обласних державних адміністраціях [11]. Це дало змогу заявникам подавати документи за місцем проживання або за місцем здійснення репресій, що критично важливо для пошуку свідків розкуркулення чи обшуків у конкретних населених пунктах. Для справ про позбавлення майна (особливо розкуркулення) регіональна комісія є незамінною, оскільки вона має інструменти для відновлення історичної пам'яті на рівні окремих сіл та родин, що практично неможливо зробити з Києва

Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 535 є критично важливим документом, який фактично «оживив» майнові права реабілітованих. Якщо Закон 2018 року лише декларував право на компенсацію, а наказ № 926 створював комісії для визнання статусу, то постанова № 535 прописала найголовніше – гроші та процедуру їх отримання. До прийняття цієї постанови особи, визнані Нацкомісією «репресованими» за новим законом, часто опинялися в правовому вакуумі: статус є, а порядку виплати грошей немає. Відповідно до п. 1 Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 535 положення визначає порядок виплати грошової компенсації особам, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі (ув'язнення) або примусового поміщення у лікувальні заклади і згодом реабілітовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», та повернення будівель та іншого майна, вилучених під час репресій, або відшкодування їх вартості таким особам або їх спадкоємцям [12].

Незважаючи на нормативне врегулювання порядку відшкодування шкоди у зв'язку з вилученням майна під час репресій комуністичного тоталітарного режиму існують проблеми за кожною формою вилучення майна.

Найбільш масштабні форми позбавлення майна, що мали ідеологічне підґрунтя були націоналізація та експропріація. Сучасне законодавство про реабілітацію часто не охоплює масову націоналізацію 1917–1920-х років, оскільки вона розглядається як «загальнодержавний захід», а не індивідуальна політична репресія. Також, встановлення факту належності майна конкретній особі (фабрик, млинів, маєтків) ускладнюється відсутністю первинних правовстановлюючих документів у державних архівах.

Конфіскація за рішенням або вироком репресивного органу часто була як додаткове покарання за «політичні злочини». Вироки часто містили формулювання «конфіскація всього майна», проте детальні описи (інвентарні списки) до кримінальних справ, як правило, не підшивалися або були знищені. Навіть за наявності вироку, отримати майно в натурі майже неможливо, оскільки воно давно реалізоване або знищене. Компенсація ж виплачується у розмірах, встановлених Постановами Кабінету Міністрів, які зазвичай не відповідають ринковій вартості втраченого.

Розкуркулення було найбільш хаотичною та трагічною формою майнової репресії, що стосувалася українського селянства. Розкуркулення часто здійснювалося на підставі списків, складених місцевими «комітетами незаможних селян» (комнезамами), що не завжди фіксувалося як офіційний вирок суду. У більшості випадків акти про відбирання худоби, збіжжя чи реманенту взагалі не складалися. Сучасні комісії з реабілітації часто вимагають саме документальні докази, які фізично не існують. Оскільки особи, що зазнали розкуркулення, здебільшого вже померли, їхні нащадки стикаються з проблемою доведення права на спадкування того, що офіційно не було зареєстроване за їхніми предками.

Вилучення під час здійснення обшуку здебільшого стосувалось особистих речей, цінностей, предметів побуту або рукописів, вилучені під час арешту. У протоколах обшуків часто зазначалися лише загальні назви (наприклад, «пакунок з документами», «золоті вироби»), без оцінки їхньої вартості чи ваги. Речі, що мали історичну або культурну цінність (бібліотеки, картини), зазвичай передавалися до спецсховищ або музеїв, звідки їх надзвичайно складно вилучити сьогодні через відсутність механізму реституції музейних фондів на користь приватних осіб.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу правової природи та механізмів позбавлення майна як

інструментальної форми репресій, пропонуються такі висновки та конкретні наукові пропозиції.

Позбавлення майна у формах націоналізації, експропріації, конфіскації, розкуркулення та вилучення під час обшуків не було випадковим супутнім наслідком репресій. Його метою була повна ліквідація автономії особистості через нищення її матеріальної бази.

Прийняття Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» у редакції 2018 року та відповідних підзаконних актів створило необхідний процесуальний каркас для відновлення прав, проте залишили нерозв'язаною проблему доказової бази. Крім того, існує чітка невідповідність між історичною реальністю репресій (масовість, позасудовість) та цивільно-правовим підходом до реституції (вимога індивідуалізації майна та доведення права власності).

Для подолання виявлених правових колізій та практичних бар'єрів пропонується: 1) впровадження презумпції факту вилучення майна для певних категорій репресованих; 2) створення спеціального реєстру конфіскованого культурного та інтелектуального майна; 3) запровадження формульного підходу до розрахунку компенсацій.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні досвіду країн Центрально-Східної Європи щодо повної реституції та можливості адаптації їхніх моделей оцінки майна в умовах дефіциту архівних даних в Україні.

Література

1. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress. Washington, D.C. : Carnegie Endowment for International Peace, 1944. 674 p. / ICC Legal Tools Database.

URL: https://www.legal-tools.org/doc/b989dd/pdf (дата звернення: 26.01.2026).

2. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. Київ : Наш час, 2007. 424 с.

3. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ: Наук. думка, 1993. 349 с.

4. Білокінь С. І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917–1941 рр.: джерелознавче дослідження. Вид. 2-е, випр., доп. Київ: Пенмен, 2017. 768 с.

5. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. 648 с.

6. Романець Н. Р. Боротьба зі шкідництвом в аграрному секторі Дніпропетровщини як складова «Великого терору» 1937-1938 рр. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : зб. наук. праць.* Дніпро, 2012/2013. Вип. 11. С. 187–197.

7. Адамович С. В. Формування в Україні нормативно-правової бази реабілітації жертв політичних репресій радянського карально-репресивного режиму: практичні проблеми і виклики. Липень 2024 р. Публікація матеріалів № 4 В. *Institut für Ostrecht : вебсайт*. URL: https://nachkriegsukraine.de/wp-content/uploads/2025/01/Working-Paper-Nr-4B-Serhii-Adamovych_ukrainisch-Original.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

8. Khatniuk N., Bilovus L., Homotiuk O., Prostybozhenko O., Pobiianska N., Huts N. State's civil liability within legal relations of property restitution: historical and legal research. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues.* 2021. Volume 24, Special Issue 1. P. 1–8.

9. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 17.04.1991 р. № 962-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#n60 (дата звернення: 26.01.2026).

10. Про затвердження Положення про Національну комісію з реабілітації та Типового положення про регіональну комісію з реабілітації : Наказ Міністерства культури України від 25.10.2018 р. № 926. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1281-18#n14 (дата звернення: 26.01.2026).

11. Про затвердження Положення про Національну комісію з реабілітації та Типового положення про регіональну комісію з реабілітації : Наказ Міністерства культури України від 25.10.2018 р. № 926. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1282-18#n4 (дата звернення: 26.01.2026).

12. Деякі питання реалізації Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.05.2021 р. № 535. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-2021-%D0%BF#n14 (дата звернення: 26.01.2026).

References

1. Lemkin R. (1944). Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace. 674 p. ICC Legal Tools Database. URL: https://www.legal-tools.org/doc/b989dd/pdf.

2. Kulchytskyi, S. V. (2008). Holodomor 1932–1933 rr. yak henotsyd: trudnoshchi usvidomlennia [Holodomor of 1932–1933 as genocide: difficulties of perception]. Kyiv: Nash chas. 424 p. [in Ukrainian].

3. Shapoval, Yu. I. (1993). Ukraina 20–50-kh rokiv: storinky nenapysanoi istorii [Ukraine in the 20s–50s: pages of unwritten history]. Kyiv: Naukova dumka. 349 p. [in Ukrainian].

4. Bilokin, S. I. (2017). Masovyi teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR. 1917–1941 rr.: dzhereloznavche doslidzhennia [Mass terror

as a means of state administration in the USSR. 1917–1941: a source study] (2nd ed., rev. and enl.). Kyiv: Penmen. 768 p. [in Ukrainian].

5. Rublov, O. S. (2004). Zakhidnoukrainska intelihentsiia u zahalnonatsionalnykh politychnykh ta kulturnykh protsesakh (1914–1939) [Western Ukrainian intelligentsia in national political and cultural processes (1914–1939)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 648 p. [in Ukrainian].

6. Romanets, N. R. (2012/2013). Borotba zi shkidnytstvom v ahrarnomu sektori Dnipropetrovshchyny yak skladova «Velykoho teroru» 1937-1938 rr. [The struggle against sabotage in the agricultural sector of Dnipropetrovsk region as a component of the "Great Terror" of 1937-1938]. Prydniprovia: istoryko-kraieznavchi doslidzhennia [Prydniprovia: Historical and Local Lore Studies]. Dnipro, (11), pp. 187–197 [in Ukrainian].

7. Adamovych, S. V. (2024, July). Formuvannia v Ukraini normatyvno-pravovoi bazy reabilitatsii zhertv politychnykh represii radianskoho karalno-represyvnoho rezhymu: praktychni problemy i vyklyky [Formation of the regulatory and legal framework for the rehabilitation of victims of political repressions of the Soviet punitive-repressive regime in Ukraine: practical problems and challenges] (Working Paper No. 4 B). *Institut für Ostrecht*. Retrieved from https://nachkriegsukraine.de/wp-content/uploads/2025/01/Working-Paper-Nr-4B-Serhii-Adamovych_ukrainisch-Original.pdf [in Ukrainian].

8. Khatniuk N., Bilovus L., Homotiuk O., Prostybozhenko O., Pobiianska N., Huts N. State's civil liability within legal relations of property restitution: historical and legal research. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues.* 2021. Volume 24, Special Issue 1. P. 1–8.

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). Pro reabilitatsiiu zhertv represii komunistychnoho totalitarnoho rezhymu 1917-1991 rokiv [On the rehabilitation of victims of repressions of the communist totalitarian regime of 1917-1991].

Law of Ukraine No. 962-XII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12 [in Ukrainian].

10. Ministry of Culture of Ukraine. (2018). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu komisiiu z reabilitatsii ta Typovoho polozhennia pro rehionalnu komisiiu z reabilitatsii [On approval of the Regulations on the National Commission for Rehabilitation and the Model Regulations on the Regional Commission for Rehabilitation]. Order No. 926. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1281-18#n14 [in Ukrainian].

11. Ministry of Culture of Ukraine. (2018). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu komisiiu z reabilitatsii ta Typovoho polozhennia pro rehionalnu komisiiu z reabilitatsii [On approval of the Regulations on the National Commission for Rehabilitation and the Model Regulations on the Regional Commission for Rehabilitation]. Order No. 926. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1282-18#n4 [in Ukrainian].

12. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). Shchodo vyplaty kompensatsii, povernennia maina abo vidshkoduvannia yoho vartosti reabilitovanym osobam [Regarding the payment of compensation, return of property or reimbursement of its value to rehabilitated persons]. Resolution No. 535. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-2021-p. [in Ukrainian].